

**«Ամերիկահայ աշակերտներու ուսուցման
առանձնայատկությունները և խնդիրները»**
Պոյաճեան Ռիթա (ԱՄՆ, Լոս Անճելես)

Ազգի մը սերունդներու գոյութեան երաշխիքը եւ անոր գոյատեւման զէնքը կրթութիւնն է: Կրթութիւնը, իր մտաւոր եւ հոգեւոր երեսակներով, բոլոր ազգերուն ու պետութիւններուն համար առաջնահերթ օրակարգ է, որուն համար մասնագիտական խումբեր կը զբաղին ուսումնասիրութիւններով, ծրագիրներու եւ մեթոտներու մշակումով: Կրթուած ու գրագետ սերունդներն են որ կ'երաշխաւորեն ազգին ապագան:

Նկատի առնելով, որ, բացի վերջին մէկ տարիէն, ապրած եմ Լիբանանի մէջ եւ հոն տարած եմ կրթական աշխատանք՝ 12 տարի հայկական վարժարանի տնօրէնութեան պաշտօնը վարելով, իսկ վերջին մէկ տարին՝ Միացեալ Նահանգներու մէջ որպէս Հայ Զոյրերու Վարժարանի փոխտնօրէնուհի, իմ զեկոյցիս կորիզը պիտի հանդիսանայ սփիւռքահայ կրթական ոլորտը:

Սփիւռքի կրթական-դպրոցական աշխատանքը, յետեղեռնեան տարիներուն, ուսում եւ գիտութիւն ջամբելու կողքին, ազգային ինքնութեան պաշտպանութեան աշխատանք էր: Տոկալու-յարատելելու մղում կար՝ հայեցի կրթութիւն տալու, այն ժամանակ երբ հայերէնը տան եւ հաւաքականութեան գլխաւոր լեզուն էր:

Սակայն այսօր երբ նոր սերունդները կ'ապրին բազմալեզու միջավայրի մէջ, անոնք ոչ միայն ընտելացած են իրենց երկրի լեզուին հետ, այլ նաեւ օտար լեզուները շատ գաղութներու մէջ դարձած է անոնց առօրեայ հաղորդակցութեան միջոցները:

Փորձառութեամբ կը հաստատեմ, որ օտար ափերու մէջ հայկական դպրոցները յաջողութեամբ իրագործած են սերունդներ Ե՛ւ դաստիարակելու, Ե՛ւ գիտութեամբ զինելու, Ե՛ւ հայ կերտելու առաքելութիւնը:

Կարճ համեմատական մը կատարելով, ըսեմ.

Լիբանանահայութեան հաղորդակցութեան լեզուն եղած է եւ տակաւին է արեւմտահայերէնը, հակառակ անոր որ վերջին տարիներուն հոն ալ նկատելի սկսած է դառնալ գրագետ հայերէնախօսութեան տկարացումը: Լիբանանահայ գաղութը կը հանդիսանայ արեւմտահայ լեզուի, մշակոյթի եւ ավանդութիւններու պահպանման ու զարգացման նպաստող կարեւորագոյն օճախներէն մին: Միեւնոյն ժամանակ լիբանանահայ գաղութը մայր երակը հանդիսացած է արեւմտեան երկիրներուն հայերէնի դասատուներ մատակարարող:

Զաջ գիտենք, որ Սփիւռքի հայ մանկավարժներու հիմնախդիրներէն գլխաւորն է հայերէնի ուսուցումը եւ հայկական արժէքներու փոխանցումը, զանոնք հրապուրիչ

դարձնելով եւ հեռու պահելով «անգործնական» կամ «յետամնաց» պիտակներէն: Ներկայիս հայ գաղութներուն մէջ հայերէնի օգտագործումը եւ ուսուցումը փոխուած է, քանի որ հայ ընտանիքը գաղթականութեան յաջորդող տարիներու ընտանիքը չէ, օտար ու խառն լեզուներու եւ մշակոյթներու ճնշումը շատ զօրաւոր է:

Ամերիկայի պարագային կայ նաեւ յաւելեալ մարտահրաւեր մը: Օրինակի համար, միեւնոյն դասարանին մէջ կը հանդիպինք տարբեր բարբառներ խօսող աշակերտներու: Կայ լիբանանահայը, սուրիահայը, պարսկահայը, պոլսահայը, իրաքահայը, հայաստանցին, եւ բոլորն ալ դժուարութիւն կ'ունենան իրար խօսած ՀԱՅԵՆՐԷՆԸ հասկնալու: Հետեւաբար, շատ յաճախ կը նախընտրեն անգլերէնով հաղորդակցիլ իրար հետ, որ բոլորին համար հասկնալի է: Ինչ դժբախտութիւն:

Այսպէս է պարագան Միացեալ Նահանգներու մէջ: Սակայն ընդհանուր առմամբ սփիւռքեան վարժարանները կը դիմագրաւեն նոյնանման խնդիրներ: Այսօր երբ Սփիւռքի կարգ մը հայկական դպրոցներ արդէն իսկ հարիւրամեակի շեմին են, ո՛ր որ ըլլան անոնք, անոնց էական խնդիրն է մայրենի լեզուի պահպանումը, երբ դպրոցական առարկաներու հիմնական լեզուն հայերէնը չէ: Հայերէնի յատկացուած դասապահերը ընդհանրապէս սահմանափակուած են միայն լեզուի եւ պատմութեան ուսուցումով: Գիտութիւն, աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, եւ այն բոլոր նիւթերը որոնք նախատեսուած են պետական ծրագրով, կը դասաւանդուին տեղական լեզուով: Միւս կողմէ, շրջապատին եւ ծնողներուն համար անմիջական հետաքրքրութեան առարկայ չէ հայերէնը: Ծնողները իրենց զաւակներուն համար կեանքի մէջ յաջողելու ակնկալութիւն ունին, հետեւաբար, առաջին հերթին կը զոհեն հայերէնը:

Ասոր կողքին, սակայն, կրթական ծրագիրը կը համալրուի արտադասարանային ազգային եւ կրօնական բնոյթի միջոցառումներով, որոնցմով աշակերտներուն մօտ յաւելեալ ձեւով կը զարգանայ հայերէնով մտածելու եւ արտայայտուելու հմտութիւնը, եւ կը կոփուի անոնց ազգային ինքնագիտակցութիւնը: Այս ձեւով աշակերտներուն կը փոխանցուի մեր ազգային արժէքները ու շեշտը կը դրուի անոնց կիրառման վրայ:

Այսուհանդերձ, մինչ մերձաւոր-արեւելեան երկիրներուն մէջ տակաւին մայրենի լեզուի պահպանութեան պայքարը հոսանքն ի վեր դիւարելով կը շարունակեն, եւ որոշ թերացումներով, բայց համեմատաբար կը յաջողին անառիկ պահել այդ ամբողջը, երկրագունտի արեւմտեան ափին մէջ խնդիրը շատ ակելի լուրջ բնոյթ կը կրէ:

Երբ հայ դպրոցի բակին մէջ հայերէն չի խօսուիր, աշակերտները «հայերէն» չեն խաղար, կը նշանակէ, որ այն կը դադրի կենդանի լեզու ըլլալէ: Թէեւ այդ տեսնելով՝ կարգ մը մարդիկ կ'ուրախանան, որ երեխաները տեղացիէն լաւ կը խօսին տեղական լեզուն, առանց գիտակցելու, որ հայերէնն ալ նոյնքան լաւ պետք է խօսիլ, նոյն բժախնդրութեամբ:

Կես դար առաջ հայերէնը կենդանի լեզուի բոլոր յատկանիշները մասամբ պահած էր սփիւռքի մէջ: Այդ յատկանիշները աստիճանաբար նուազեցան,

շրջապատի լեզուները սկսան արագօրէն ողողել առօրեան: Հայերէն խօսելու համար հայ խօսակից պետք է ունենալ, դրացի, գործակից, ընկեր: Այսինքն հայերէնը՝ որպէս կենդանի եւ մշակութային լեզու պահելու համար գայն գործածող բնակչութիւն պետք է: Մերձաւոր Արեւելքի մէջ այս «առաւելութիւնը» տակաւին որոշ չափով կը պահպանուի, սակայն Միացեալ Նահանգներու մէջ, հակառակ որ հայ համայնքը սակաւաթիւ չէ, առօրեայ ու խօսակցական լեզուն շատ յաճախ հայերէնը չէ, դժբախտաբար:

Այս պատճառներուն կու գայ անելնալու մասնագիտական բացթողումները, որոնք դարձած են հայերէնի դասաւանդման հիմնախնդիրներ.

Առաջին հիմնախնդիրն է հայերէնագիտական առարկաներու ուսուցիչներու մասնագիտական հարցը: Սփիւռքը դժբախտաբար կարիքը ունի հայերէն դասաւանդող մասնագիտացած, մանկավարժ ուսուցիչներու: Հայկական գաղութները լուրջ տագնապ կը դիմագրաւեն հայագիտութիւն ուսանողներու առումով, հետեւաբար, մօտիկ ապագան փայլուն հեռանկար մը չի պարզեր, ինչ որ անխուսափելի վտանգի կը մատնէ սփիւռքահայ ապագայ սերունդներու հայերէնագիտական նիւթերու իմացութեան ճակատագիրը: Այո՛, դժբախտութիւն է եւ անխուսափելի կը յայտնենք, որ ներկայիս Սփիւռքի մէջ հայերէն դասաւանդող ուսուցիչներուն մեծամասնութիւնը մասնագիտական ձեւով պատրաստուած չէ իր ասպարեզին համար, իսկ նոր համալսարանականներու համար հայագիտութիւնը կարծես դարձած է անհրապօրյ եւ անբաղձալի մասնագիտութիւն մը:

Երկրորդ հիմնախնդիրն է դասագիրքերու պարագան: Ակներեւ է հայ լեզուի, քերականութեան, գրականութեան եւ պատմութեան գիրքերու թե՛ պակասը, թե՛ շատերու անհամապատասխանելիութիւնը աշակերտին մակարդակին հետ: Կը խօսիմ ամերիկահայ աշակերտին մասին: Մենք ունինք հայոց լեզուի գիրքեր, որոնք անհասկնալի կը թուին աշակերտներուն համար: Հետեւաբար, շատերու համար հայերէնի դասապահը դարձած է պատիժի պահ մը: Եթէ ուսուցիչը իր հմտութեամբ չկրցաւ կապել դասանիւթը աշակերտին առօրեային հետ, ապա այդ նիւթը կը դառնայ ձանձնրացուցիչ, անհրապօրյ եւ ժամանակավրէպ: Հոս երբեք պիտի չուզեմ խօսքս ընկալուի որպէս առաջարկ՝ հայերէնի ուսուցման մէջ նահանջելու, բայց կը հաստատեմ, որ անհրաժեշտ են գիրքեր, որոնք դիւրամատչելի ըլլան ամերիկահայ աշակերտին լեզուամտածողութեան եւ հայերէնի իմացութեան մակարդակին: Այլապէս անոր բան մը սորվեցնելու փոխարէն, անոր մօտ պիտի ստեղծենք վանողական տրամադրութիւն եւ պիտի ձախողինք հայերէնը սորվեցնելու, սիրցնելու եւ գայն իր կիրառման լեզուն դարձնելու մեր առաքելութեան մէջ:

Այս ծիրին մէջ պետք է նշել նաեւ, որ, բնականաբար, չկան նաեւ հայերէնի գիրքերուն համար «Ուսուցիչի ուղեցոյց» հանդիսացող գիրքեր, կը պակսին նաեւ փոխգործուն (interactive) դասաւանդման ծրագրեր:

Երրորդ հիմնախնդիրն է ընդհանրապէս ծնողներու հետաքրքրութեան պակասը հայերէնի նկատմամբ: Ամերիկայի այսօրուան ծնողները հայախօս սերունդ չեն համարուիր: Յեղասպանութենէն ետք կազմուած ամերիկեան սփիւռքը կամ

աւելի ուշ ձեւաւորուած սփիւռքը հայախօս էր, սակայն այսօրուան երիտասարդ կամ միջին տարիքի հայերը անպայմանօրէն հայախօս չեն, եւ այդ իսկ պատճառով ալ իրենց հաղորդակցութեան լեզուն, աւաղ, հայերէնը չէ, անոնք պարզապէս անգլիախօս են, մանաւանդ հոն ծնած սերունդը: Դեռ չենք խօսիր այն որոշ ծնողներու մասին, որոնք կը նախընտրեն ու կը պնդեն իրենց զաւակները օտար դպրոց ուղարկել, ուր արդէն գրեթէ անկարելի է գտնել ոչ մայրենի լեզուի դասապահ եւ ոչ ալ հայեցի դաստիարակութիւն:

Փաստօրէն այս բոլոր խնդիրները ընդգրկող փաթեթը ճնշելով կը սեղմէ օղակը խօսուած, գրուած, ընթերցուող, ուսուցուող եւ կիրառուող հայերէնին շուրջ, ինչ ալ ըլլան բարի կամեցողութիւնները եւ ցանկութիւնները:

Այս պայմաններուն մէջ ի՞նչ պէտք է ընել, ինչպէ՞ս, ի՞նչ միջոցներով եւ որո՞նց հետ, որպէսզի մայրենի լեզուն եւ ազգային արժէքները իւրացուին սփիւռքի նորահաս սերունդներուն կողմէ:

Պէտք է ընդունիլ, որ գոյատեւելու համար ե՛ւ հայերէնը, ե՛ւ հայկական արժէքները կենսական են առօրեայ շփումներուն մէջ, անոնք միայն յատուկ առիթներու վերապահուած «գարդարանքներ» չեն: Որպէս ազգ գոյատեւելու համար համազգային ռազմավարութեան կարիքը կայ: Հայը հայ մնալու, հայ ապրելու եւ արարելու համար պէտք է ՃԱ-ՆԱ-ՉՈՂՈՒ-ԹԻՒՆ: Այսինքն, ճանչնալ ինքնութիւնը, լեզուն, մշակոյթը, պատմութիւնը, մէկ խօսքով՝ մեր ազգային արժէքները: (Հոս փակագիծի մէջ կ'ուզեմ անդրադառնալ գրոյցի մը, որ տեղի ունեցաւ երէկ սիրելի Հայր Չաքարիային հետ, երբ կու գայինք Աղուերան: Ի յայտ եկաւ, որ նոյնիսկ հայրենիքի մէջ կարելի է գտնել հայեր, որոնք ծանօթ չեն Հայաստանի մշակութային եւ հոգեւոր արժէքներուն: Հոս կը ծագի գլխաւոր հարցը. ինչպէ՞ս սիրել, պահել ու տեր կանգնիլ արժէքի մը, որ չենք ճանչնար):

Վերադառնալով մեր հիմնական թեմային, հայերէնի ուսուցման: Չարկ պէտք է տալ երկու լեզու սորվելու գաղափարին: Իրենք զիրենք «գործնապաշտ» համարող մարդիկ հայերէնը պէտք չէ համարեն երկրորդական եւ անօգուտ լեզու: Մանուկը հեշտութեամբ եւ արագօրէն բազմալեզու կրնայ ըլլալ: Մասնագետները դիտել կու տան, որ բազմալեզու ենթական կ'ապրի բազմամշակութային հարստացումով՝ իւրաքանչիւր լեզուի մէջ գտնելով այլազան երեւոյթներ եւ դրսեւորումներ:

Ուրեմն, հայերէնի ուսուցման յաջողութեան համար հոգեբանական-դաստիարակչական աշխատանք պէտք է տանիլ հայ ընտանիքներուն մօտ, բացատրութիւնները հասցնելով իւրաքանչիւրին: Այսինքն հայ ծնողները պէտք է հաւատան եւ վստահ ըլլան, որ հայերէն սորվիլը եւ խօսիլը արգելք չէ անգլերէն, ֆրանսերէն, արաբերէն կամ այլ «հացի լեզու» սորվելու: Այս ընելու համար, հայերէնի ուսուցման համար անհրաժեշտ գիտութեան եւ պատրաստութեան կողքին, ամբողջական մանկավարժական մեթոտներ եւ միջոցներ պէտք է ստեղծել: Այդ մեթոտներուն եւ միջոցներուն տիրապետող ուսուցանող պէտք է պատրաստել:

Հայերէնի ուսուցումը երկրորդ կամ երրորդ լեզուի շրջանակէն դուրս պէտք է բերել եւ որդեգրել ԵՐԿԼԵՉՈՒ ուսուցման մանկավարժական մեթոտ: Հայ ընտանիքի մը զաւակը եթէ կրնայ անգլերէն, արաբերէն, ֆրանսերէն կամ այլ լեզուներ սորվիլ, ոչ մէկ պատճառ կայ, որ ան հայերէնն ալ չսորվի: Արգելքը այլ լեզուին/լեզուներուն մեր՝ ծնողներու եւ յաճախ նաեւ դպրոցներու կողմէ տրուած կարեւորութիւնն է: Ե՛ւ ծնողները, Ե՛ւ դպրոցը համահաւասար դեր ունին մայրենի լեզուին արժէք տալու, անոր դերը առաջնային դասելու եւ զայն չնսեմացնելու, համաշխարհային օտար լեզուներու տիրապետելու առաւելութիւնները ընդգծելով: Սփիւռքի մէջ դժբախտաբար տարածուած է այն նուաստացուցիչ խօսքը, որ հայերէնը «փոր չի կշտացներ»: Դպրոցին տերերը, վարողները, ընդհանրապէս հայ ներազգային կեանքը առաջնորդողները ինչքանո՞վ պատրաստ են զիջումներու երթալու ընդդէմ փոր չկշտացնող հայերէնի կարծրատիպի անտեսման: Մեր առաքելութիւնն է այս կարծրատիպը հիմնովին վերացնել:

Սփիւռքեան իրականութեան մէջ, ուր որ ալ գտնուինք, առաւել կամ նուազ համեմատութիւններով, համայնքները հայախօս ըլլան թէ ոչ, հայերէնը եւ անոր ուսուցումը անխուսափելիօրէն շրջապատի մշակոյթի եւ լեզուի ուժգին ճնշման ենթակայ են: Չայն շրջանցելու համար յատուկ մանկավարժութիւն, մեթոտ եւ միջոցներ պէտք է օգտագործել, նաեւ նիւթական յատկացումները չխնայել հայերէնի ուսուցման համար:

***

Սիրելի գործընկերներ,

Սփիւռքի տարածքին ազգային ինքնութեան ու մայրենի լեզուի պահպանման հողովոյթին մէջ հայ դպրոցը առանցքային դեր ունի: Հայ դպրոցն է գոյատեւման մեր գրաւականը: Սփիւռքեան պայմաններով մեր ապրած երկիրներուն մէջ պատկան երկրի լիարժէք քաղաքացի ըլլալով, լեզուի եւ ինքնութեան պահպանումը (մանաւանդ հայրենիքէն հեռու սփիւռքներուն մէջ) կը պահանջեն անսպառ ճիգ եւ անկոտորում կամք:

Անհերքելի իրականութիւն է, որ հայեցի դաստիարակութիւնը, որ իր մէջ կը պարփակէ մայրենի լեզուին եւ ազգային կրթութեան գլխաւոր երեսակները, կը համարուի հայապահպանման հիմնաքարը: Հայեցի դաստիարակութիւնը ծնունդ է սփիւռքեան պայմաններու, որ կ'առնչուի հայրենիքէն դուրս ապրող հայութեան, ու կը փոխանցուի աւանդական կառոյցներով՝ եկեղեցի, դպրոց, միութիւններ, եւ այս երեքին մէջ ամենէն դժուար ու ամենէն կարեւոր դերը, անշուշտ, հայկական դպրոցներուն վերապահուած է: Եթէ չըլլայ հայ դպրոցը, ապա հայկական սփիւռքի ապագան կը վտանգուի, եւ երբ սփիւռքը կը կազմէ հայութեան մօտաւորապէս եօթանասունհինգ տոկոսը, ապա այդ մէկը իր կործանարար ազդեցութիւնը կ'ունենայ նաեւ հայրենիքին վրայ:

Սակայն բացայայտ իրողութիւն է, որ որեւէ բանի յաջողութիւնը կամ ձախողութիւնը կարելի է դատել միայն անոր արդիւնքով: Որքան ալ որ կայացած համայնք ըլլանք Սփիւռքի մէջ, յառաջացած մարտահրաւերներուն դիմաց մեր

աշխատանքը կրնայ ձախողութեան մատնուիլ, եթէ շօշափելի քայլեր չառնուին սփիւռքեան վարժարաններու հայերէնի ուսուցման հոլովոյթին մէջ, որուն համար մենք պատրաստակամ ենք այս թեման արծարծելու, անոր լուծման միջոցները քննարկելու, խորհուրդներ ստանալու մեր գործընկերներէն, այսպիսի նպատակներ քննող կրթական խորհրդաժողովներուն ընթացքին: